

A BUZOGÁNY

Az emberiség legősibb ütő-zúzó fegyvere, amelyet egyrészt védelmül, másrészt pedig a vadak leütésével élelmének megszerzésére használt, egyszerű, legallyazott fabunkó volt. E célszerűen használható bunkószerű ütőfegyver előnyös támadó lehetőségeit, az őskor és az ókor embere is méltányolta, mert a leletek tanúsága szerint előbb kőből csiszolta, később már brozból öntötte a bunkó-fejet. Feltűnő jelenséggé állapíthatjuk meg, hogy a napvilágra került őskori, ókori bunkófejek külsejükben egymással csaknem azonosak, gyűrűs bronzöntvények, kerületükön csillagszerűen elhelyezett gúla-alakú tüskékkel. A tüskék száma négy vagy öt, négyoldalúak, közben-közben az alsó és felső szint mentén egy-egy három oldalú kisebb tüske ül.

Munkánk célja a buzogánynak, a későbbi középkori Európában való megjelenését megvilágítani, majd pedig a magyar emlékanyagot bemutatni. A buzogánynak, mint fegyvernek, legkorábbi európai megjelenését a XI. század végén készült bayeux-i szőnyegen kísérhetjük figyelemmel. A gyalogos fegyvereként jelenik meg, amelyet a lovasok ellen használnak. A buzogány feje rozetta alakúnak van ábrázolva, kb. fél méter hosszúságú nyélre szerelve (13. kép). A több esetben is azonosan ábrázolt, rozetta alakú fej után ítélve, úgy találjuk, hogy ezek a fejek csillag alakú bronzöntvények, nem pedig egyszerűen faragott fabunkók.¹

Boeheim szerint, a lovasságnál a XIV. századtól kezdve rendkívül elterjedt fegyverré vált a buzogány, amely úgyszólván nélkülözhetetlennek látszott a lovas kezében. Nyugaton jött divatba a gömb- és a hosszú, hengeres tok alakú buzogányfej, tüskékkel megtűzdelve, vasból, ólomból, vagy fémből öntve. A fémfejű buzogányok sokféle változatban kerültek használatba, de a legjobban bevált forma a hengeres fejű, amely a XIV. század végére csaknem kizárólagosan maradt a használatban.² Előnyéül szolgált, hogy az ütőfelülete jelentékenyen nagyméretű, továbbá hogy erőteljesebben, hosszabb felületen kapcsolódott a nyélhez. Már a XIV. században megjelentek a Nyugaton használt buzogányoknál az ütőélek, a tollak, amelyek rendszerint sugárszerűen helyezkedtek el a hengeres hüvelyen, a nyélhez viszonyítva. Ez a változás annyit jelent, hogy az ellenállóbb vaslemez vértézet és sisak egy erősebb hatású támadófegyver szükségyszerűségét kívánta meg.

¹ Fowke, F. R., The bayeux tapestry. (London 1875) LXV, LXXIX. t.

² Boeheim, W., Waffenkunde. (Leipzig 1890) 358.

13. kép. Részlet a bayeuxi szőnyegről. XI. század

A buzogány eme fajtáit Nyugatról az orosz harcos is átvette, de az övének egyszerűbb gömb vagy körte alakú fejét szegekkel, tüskékkel verték ki. A fegyver neve busdychan. A hengeres fejű buzogánynak, amelyen a tollak is megjelennek, neve „pernat”, amely tollazatot jelent, vagy pedig „schestopjár”, amely kifejezés a perzsa sesper megfelelője, hat tollat jelent. Rendszerint hat volt a tollak száma.³

A honfoglaló magyarság fegyverei között a fokoson és csákányon kívül egyéb ütőfegyvert nem találunk. A késő középkorból származó leletekből azonban gyakran kerülnek felszínre az őskori eredetre emlékeztető, csillag alakú, bronzból öntött buzogányfejek.

Vegyük alaposabb vizsgálat alá ezeket a későközépkori buzogányfejeket és kutassuk fel beáramlásuk korát, származását. Ha e különös ütő, zúzó fegyver nyomát kutatjuk, feltűnő eredményre jutunk. A római vatikáni könyvtárban őrzött Szt. László arany-legendáriumában, amely a király életét képekben tárgyalja, az egyik miniatúrán lovas kun vitéz csillagfejű buzogánnyal üti le a királyt. A miniatúrán jól kivehetők a buzogányfej csillagszerűen elhelyezett gúla-alakú tüskéi (14. kép). A buzogány nyele hozzávetőlegesen fél méter hosszúságot tesz ki.⁴ A buzogány keleti származására utal tehát az a tény, hogy a miniatör a kun vitéz kezébe adja ezt a fegyvert.

³ Jähns, M., *Entwicklungsgeschichte der alten Trutzwaffen.* (Berlin 1899) 160.

⁴ Róma, Vatikán, Cod. Vat. Lat. N. 8511. Vö. Lukacsics P., *Szent László ismeretlen legendája.* (Bp. 1930)

Aprólékos kidolgozása pedig arra enged következtetni, hogy a XIV. században szélteben elterjedt, jelentős szerepet játszó lovas fegyverre vált. Félelmetes voltát mi sem igazolja jobban, minthogy vértezett lovaggal szemben való harcban, egyedüli fegyverként találjuk a kun vitéz kezében a buzogányt. Tovább kutatva nyomok után, megtaláljuk a csillagfejű buzogányt a homoródszentmártoni XV. század elejéről származó templomi falfestményen, ahol Szent László életéből vett egyik jeleneten, ugyancsak kun vitéz fegyverként szerepel.⁵

A rendelkezésünkre álló adatokat összevetve, feltehetjük, hogy a buzogány a XIII. század folyamán a beköltözött kunokkal egyidejűleg jelent meg hazánkban. Neve is keleti eredetre vall és a török népek szótárából került nyelvünkbe.

Nagy Géza a buzogány szó származását boncolgatva arra az eredményre jutott, hogy a „buz” — „boz” — rumpere ige meg volt a kun nyelvben, amiből a buzgan, boszkan = rumpens, szabályszerű képzése folytán, a rombolót jelentő szó származik. Valószínű tehát, hogy az elnevezés a kunoktól került nyelvünkbe. A későbbi oszmán török hatásra nem gondolhatunk, a kipcsáki tatárságot is ki kell kapcsolnunk, mint számbavehető nyelvet, mert a kazáni tatárban a „bozgham” szó nem rombolót jelent, hanem „az elrontott” vagy „aki elrontott” értelmezést adja. Elveti Nagy Géza a származás kutatásánál a kunoknál korábbi törökséget is.⁶

Buzogány nyomait nem lehet a nyugati monarchiák királyi pálcáiban, jogarában keresnünk, mivel az elnevezés értelmezése a buzogány eredeti rendeltetésére vonatkozik, a vértettet, sisakot, pajzsot áttörő fegyverre. Ha tehát az oszmán törökségnél fejedelmi méltóságot jelentő jelvényként meg is találjuk a buzogányt, az nem jelenthet egyebet, mint a bizánci császárság hagyományaira visszavezethető hatást. Ezt az állítást igazolja — mint látni fogjuk — a törökök által használt buzogányfajták külseje is. Ez a külső forma, eltérően a Nyugaton kialakult tollas, gerezdes formáktól, mindig zárt idomú, körte vagy gömbalakú és a fejedelmi méltóság elismerésének jelül jutott a fejedelem birtokába.

A bronzból öntött, csillag alakú buzogányt hazánkban a XIII. század végén kifejlett formában már rendszeres alkalmazásban találjuk mint lovas-fegyvert. A tollas botnak, ennek a későbbi századokban nagy szerepet játszó harci eszközünknek őseül tekinthető.

14. kép. Részlet szent László legendáriumból. XIV. század. Vatikáni Könyvtár.

⁵ Huszka J.: Arch. Ért. 5(1885) 215.

⁶ Nagy G.: Arch. Ért. 10(1890) 403.

A magyar föld gazdag változatban tárja elénk a csillag alakú buzogányfejeket. A legrégebb példányok egyben a legegyszerűbbek, gyűrű alakúak, kerületükön rendszerint négy-öt, négyoldalú, gúla alakú tuskéval, a tuskék között pedig a gyűrűcske alsó- és felső szintjén egy-egy háromoldalú kisebb túske foglal helyet. A túske alapjának szélessége leggyakrabban a gyűrű szélességével azonos (IX. t. 1—3), későbbi eredetű példányoknál azonban a gyűrű alsó- és felső szintje keskeny peremmel bővül. A nyélen való biztosabb rögzítést szolgálja, a csillag-fej alsó szintjén mindinkább növekvő köpönyűványa. Fejlettebb példányokon, a köpürész alsó peremén körülfutó gyűrűs szegélyt is megfigyelhetünk (IX. t. 4—6). A köpűvel bővült erőteljesebb példányokat a Nyugat XIV. századi továbbfejlesztő irányzatával hozhatjuk kapcsolatba. A tuskéknek mind hosszabb felületen történő elhelyezése nyilvánul meg a külföldi zsoldosok XIV. század végén kialakult buzogányfajtáinál. A csillag-fej, a köpűvel együtt, hengeres hüvelyé alakul át, felületén három sorban helyezkednek el a kúpos vagy gúla alakú megnyúlt méretű tuskék (IX. t. 7—9). A külföldi zsoldosok „Morgenstern”-nek, magyarul csatacsillagnak nevezett buzogánytípusának, az ősi csillag-fejből történő kialakulását, a rendelkezésünkre álló gazdag hazai leletanyag szinte lépésről-lépésre világosan szemlélteti.

A közel-keleti, mohamedán török származású, a XIV. század végétől és a XV. század folyamáról eredő buzogányfejek alakulásában a Nyugattól lényegesen elütő változásokat észlelhetünk. Nem csillag alakúak ezek, hanem gömb- vagy körtealakot vesznek fel, nem tömörök többé, hanem üregesen öntöttek. Felületüket sűrű rovátkálások, vagy egymást keresztező bevágott csatornák által kialakított kis négyzetes felületek hálózák be (IX. t. 10—14). Keleti eredetűek azok a példányok is, amelyeknek gömbfelületén a korábbi tuskék elstilizálását figyelhetjük meg. A gúla alakú tuskék ugyanis elcsökevényesednek, alapjukat kettős csatorna keretezi, esetleg a tuskék három- és négyszögű lapos szemölcsökké, vagy kidomborodó gerezdekké módosulnak.

A sisakok és vértzetek folytonos fejlődésével, elnehezülésével kapcsolatban szükségesnek mutatkozó zúzódhatósú fegyverfajták — a nehezebben kezelhető balták, fejszék, bárdok, csákányok — mellett, a könnyedebben kezelhető buzogány csakhamar szélében elterjedt, nemcsak hazánkban, hanem a nyugat-európai országokban is. Nagyszámú előfordulásuk, illetőleg a fennmaradt gazdag tárgyi emlékek igazolja, hogy a buzogány kielégített minden igényt, amelyet a támadás eredményessége megkívánt.

A bronzból öntött csillag-fejek korlátolt ellenálló képessége, a keményebb vasanyagú sisakokhoz, vértzetekhez viszonyított lágyabb anyaga, nem utolsó sorban törekenysége miatt, még a XIV. században áttértek a vasból kovácsolt buzogányokra. Előbb a csillag-fejet véve mintául, vasból öntöttek példányokat, ezek azonban nem válhattak be, mivel súlyuk ezáltal nem növekedett, és az ütő, zúzó hatás sem fokozódott. Olyan megoldást kellett tehát találni, hogy az ütőhatás a buzogányfej súlyának növelésével eredményesebbé váljék. Ez az igyekezet az ún. gótikus buzogányokban teljesedett ki. Alapul véve a bronz fejek négy — öt gúla alakú tuskéjét, ezeket vasból kovácsolták ki oly módon, hogy a négyszögletes, lapos végű, előreugró tuskék alul és felül nyúlvánnyal, gerezddel bővülnek. Az alsó nyúlványuk rendszerint hosszabb méretű. A nyúlványok végeit kunkorodóan alakították ki, hogy a fejrész így tetszetősebbé váljék. A tuskés gerezdeket,

amit az emlékanyagnál megfigyelhetünk, vörösrézrel sugárszerűen vasnyélre forrasztották. Ezzel a móddal a vasnyél is fokozta súlyánál fogva az ütő hatást. A vasnyél hengeres, vagy szegletes, vagy pedig a kézben fekvő felület simára hagyásával megcsavart díszítésű. A gerezdék gyakran cikornyás vonalvezetése, a nyél megcsavarása, a gótikus ízlés elemeiből fakad. Eredetük a gótikus korban gyökerezik, gótikus buzogány az elnevezésük is (X. t. 1). Magyarországi használatban is gyakori volt ez a buzogánytípus. Erre vall a nagyobb számú tárgyi emlékanyag. A gerezdék merészen előreugró orrszerű tuskéje, mindinkább elveszítette hasábos tompaságát, és helyette hirtelen ellaposodást és a nyél irányában jelentős méretű meghosszabbodást figyelhetünk meg. A nyíregyházi Jósa András Múzeum gótikus buzogány-példánya már fejlettebb korú, a gerezdék itt már csaknem tollakká szélesednek ki, azonban a gerezdék alsó és felső végeinél még megfigyelhetők a visszakunorodó gerezd végek (X. t. 2). A hazai emlékanyagban a buzogány fejlődésének ezt az állomását beszédesen támasztja alá a Képes Krónika címképének miniatűrje.

Az 1374—1376 évek között készült Képes Krónika címlapjának fejlődése a trónuson ülő Nagy Lajos király képét festette a miniatűr, akinek jobbán korának nyugati divatja szerint vértezett, balján pedig keleti jellegű ruhába öltözött alakok állanak. A bal oldali csoport tagjai, akik magyar urakat, udvari főembereket ábrázolnak, hosszú köpenyes alakok, kucsma-szerű fejfedővel, az egyiknek kezében íjat látunk, a középső alak kezében tollas buzogányt, a harmadik kezében pedig hajlott pengéjű szablyát. Tehát mindezek keleti típusú fegyverfajták. Minket közelebbről a buzogány érdekel, amelynek lapos tollai jól szemlélhetők. A fej felső szintje felé kissé kiszélesedik, tehát erre az időre a gótikus buzogányok gerezdjeinek orrai négyszögletes tollakká laposodtak és szélesedtek. A nyél hossza hozzávetőlegesen fél méter hosszúságot tesz ki (15. kép).

A Képes Krónika miniatűrjén ábrázolt buzogánytípusnak megfelelő egyetlen tárgyi emlékünknél a Történelmi Múzeum gyűjteményében élénk példázata ennek a fejlődési folyamatnak. Ma ez a példány nincs hazai gyűjteményünkben, a múzeum vezetősége 1922 márciusában a New York-i Metropolitan Museum számára adta át ajándékképpen. Ez a hat gerezdes buzogány Székesfehérvár vidéki leletből származik (16. kép).

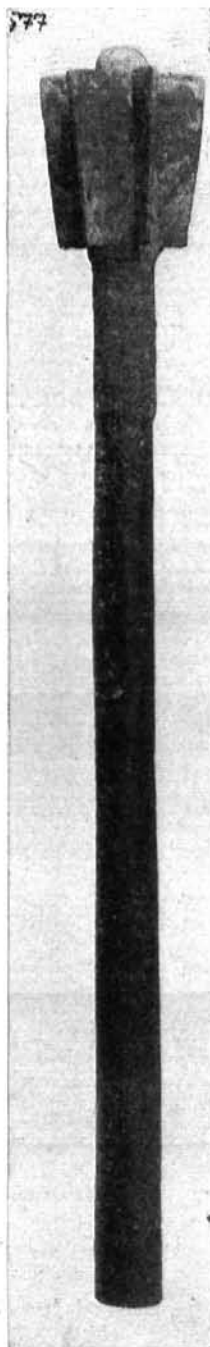
Amint látjuk, a tollak kialakulásának első fázisában formában még szögletesek, felső szintnél magasabb oldallal. A további fejlődésben a toll felső sarka a közép felé irányul, és lassan a toll háromszög alakúvá válik. Ez a külseje azután a következő évszázadokban is változatlanul marad, ebben a formájában azután mint tollas bot vagy tollas buzogány, jellegzetes nemzeti fegyverünké válik. Ilosvai Selymes Péter, aki 1548-ban már iskolamester volt, Toldi Miklósról írt verses művében megemlíti ezt az ismert magyar fegyverfajtát. A vers idevágó része így hangzik: „Hét tollú buzogánya köntösujjban vala,” — s egy másik helyen a tollas bot elnevezéssel is találkozunk a következőképpen: „Király, ha nem nézném vitézi voltodat, majd fejedhez vágnám hét tollú botomat”.⁷

A tollaknál későbbben mindössze az a változás mutatkozik, hogy a XVI. században jelentős mértékben megvastagodnak és kiszélesednek, számuk

⁷ Ilosvai Selymes P., Az híres neves Tholdi Miklósnak jeles cselekedeteiről és bajnokságáról való história. (Lócse 1629) 6. szil. lev.

15. kép. A Képes Krónika egyik miniatűrje. XIV. század.
Budapest, Széchényi Könyvtár.

16. kép. Középkori magyar tollasbuzogány. New York, Metropolitan Museum

17. kép. Részlet a Weisskunigból. Jahrbuch der Kunsthist. Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses. Wien, 1888. VI. köt. 147 b.

pedig a 6—14 között váltakozik. Az erőteljesebb szélesedés a mindinkább fejlődő sisak- és vértetefajták elleni támadás hatásosságára utal.

A XV—XVI. század fordulójára kialakult magyar buzogány alakjáról a Miksa császár életét tárgyaló Weisskunig-ban — amelyet a császár maga diktált — hű ábrázolást találunk. A fol. 147. b. sz. lapon egy udvari mulatságon Miksa császár elé álarcos magyar urakat vezetnek fel (Mummerei), bal oldalukon jellegzetes hajlott pengéjű szablya foglal helyet, baljukban, illetve vállra vetve, tollas buzogányt tartanak. Ezen a képen nem csupán a magyar fegyver, hanem a magyar ruházat is világosan szemlélhető⁸ (17. kép).

18. kép. Nyugati típusú buzogány, XVI. század. Budapest, MNM.

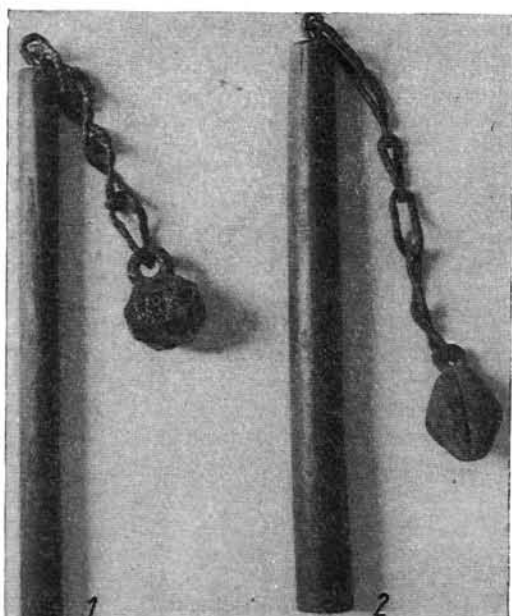
Amíg Nyugaton a tollas buzogány-típus továbbra is megtartotta profiláltságát, a tollak oldalai homorú ívvel kialakítottak, a tollvégződésnél a visszakunorodó díszítő elem továbbra is tartja magát (18. kép). A hazai gyakorlatban a tollak egyenes élűek, szabványos háromszög alakúak. Tetejüket kis méretű gomb díszíti, hengeres vas hüvelyük révén vannak a fa nyélhez erősítve (X. t. 3—4).

Nyugaton a vezéri kézben levő tollas buzogányoknál nem ritka a nyélben elhelyezett löberendezés. Ezek a példányok nem annyira komoly harci fegyverként tekintendők, hanem inkább játszadózást, a gazdagság fitogtatását célozzák (X. t. 5). A nyugati buzogányok viselése, a nyeregkápára akasztott, tölcsér szájú hengeres bőrtokban történt. Ezeknek a buzogányoknak a neve németül „Kürissbengel”, magyarul a tetőtől talpig vértetett lovag tartozékának fordíthatjuk.

A schmalkaldeni háború idejéről, 1547-ből, írott adatot találunk a tollas buzogány hazai használatáról. Avila, V. Károly császár történetírója, leírja a magyar huszárok fegyverzetét. Többek között ezeket olvashatjuk: „A magyar huszárok közül sokan viselnek három élű buzogányt, vagy hosszú nyelű fokost.”⁹ Tehát az ősi kialakult forma a XVI. század derekára

⁸ Der Weisskunig. JKS 6(1888) 147. b.

⁹ Károlyi A.: Sz 11(1877) 841.

19. kép. Láncos buzogányok, XVI. század. Budapest, MNM.

még szívósan tartja magát. Pedig ekkorra már a török hatás is erősen érződik, ami különösen a fegyverfajtákon élesen kielemezhető. A török gömbvagy körte alakú buzogányfejek, mint újszerű formák, élénken hatnak a tollas buzogányaink további alakulására, és a háromszögű tollak sarkai lassan-lassan legömlönyödnek és eltűnnek a gyakorlatból. A buzogányfej előbb körte alakúvá, majd pedig gömb alakúvá válik. Ezt a fajtát gerezdes buzogánynak nevezzük (X. t. 8—9). A gerezdek számában is jelentős változás áll be, sűrűbbé válnak, vastagabb lemezekből készülnek, gyakran oly annyira, hogy egyes példányoknál a gerezdek közötti hézag alig észlelhető már, s csakhamar tömör gömbfelületté olvad össze. A gerezdek száma ekkorra 6—18 között váltakozik. A tollas és gerezdes buzogányok együtt és egymás mellett szerepelnek a XVI. század folyamán, a század végére azonban az utóbbi válik uralkodó típusúvá, a Kelet beszivárgása döntő módon érvényesült.

A huszita háborúk folyamán különös fajta ütőfegyver jelenik meg a harcosok kezében. Rövid nyélhez láncra kötött, vastüskékkel megtűzdelt fabunkó volt az, amely igen előnyös támadó lehetőségeket rejtett magában. A lánc lendülete nagyobb ütőhatást fejtett ki, és a sisak ellen igen eredményesen lehetett alkalmazni. A tűzdelt fabunkó helyébe később vasgömb, gerezdes vagy csillag-alakú buzogányfej, gyakran nyugati típusú kard nagyobb méretű markolatgombja, mérlegsúly, stb. került a lánc végére. Ezt a fajtát láncos buzogánynak nevezzük (19. kép). A láncot tartó fül rendszerint hosszú lemeznyúlványok révén van a nyélhez erősítve.

A XVI. század vége felé a buzogányok harci alkalmazásában többé-kevésbé bizonyos visszafejlődést figyelhetünk meg. Útőfegyverként az ekkorra jelentős módon kifejlett csákány, csákány-fokos, fokos-balta jut előtérbe. Ennek az oka abban rejlik, hogy nagy ellenségünk, a török, vértezetet nem viselt, hűbéres könnyű lovasa a spáhi, legfeljebb sodronypáncélt hordott védőfegyverzetként, amely ellen legeredményesebben a csőrszerű csákányokkal lehetett harcolni. A tompa útőfelületű buzogány hatása ekkor már jelentéktelenebbnek bizonyult. Az ezen korbéli nyugati sisakpéldányokat megfigyelve, azokon nem zúzott sérüléseket, hanem négyszögletes átütött nyílásokat találunk, amely a csákány használatára vet világot.

A XVII. században a gerezdes vas buzogányok fejméretei egyre kisebbekké válnak. A alakjuk körte- vagy gömbforma és rendszerint 12 gerezdesek. Díszítést a tetőgomb tagoltságában, továbbá a gerezdek alsó nyúlványának profilrozásában találunk. Rendszerint nyelük is vasból készült, vagy pedig a nyél végén kialakított köpüben rövid fa nyéldarab foglal helyet. Sokszor még ez is fémverettel borított. Ezek a buzogányok harci célokat már nem szolgáltak, hanem a csapatok tisztjeinek vezérlő jelvényei voltak csupán. Hadnagyi buzogányoknak nevezzük ezeket a példányokat (X. t. 10—11).

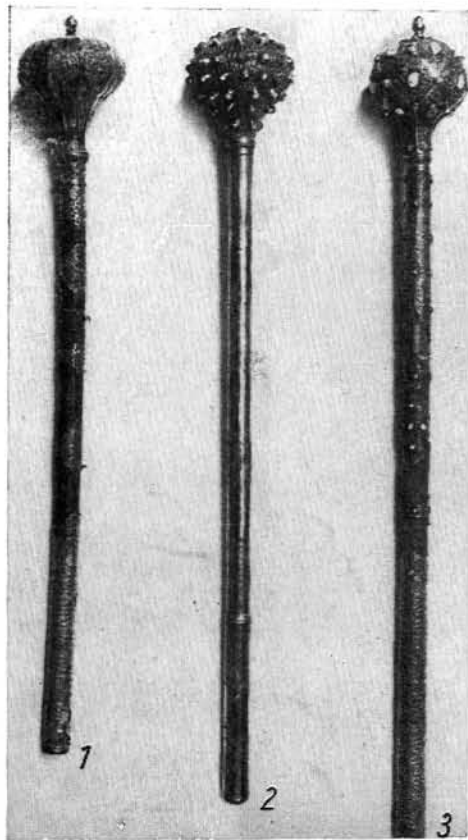
A magasabb rangú parancsnokok buzogányai rendszerint gömb alakúak, a gerezdek peremét hullámos felületű sárgaréz sávok szegélyezik. A gerezdek száma 12—16 között változik (X. t. 6—7).

A „Húsz régi magyar csatakép”-en, amely metszetek a XVII. század 20—30-as éveiben készültek a török—magyar harcokról, a gömbfejű buzogányokat rendszeres használatban találjuk a tisztek kezében.¹⁰

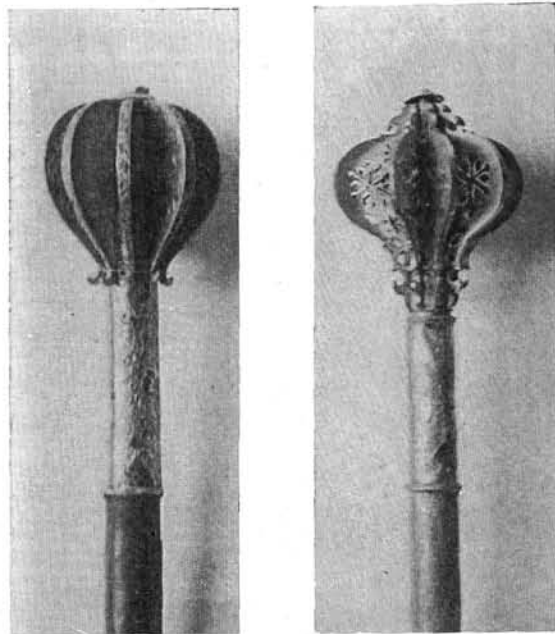
A XVI. század vége felé a buzogányok díszfegyverré változtak. Hatalmi jelvényként való áthangolásukban, egyre inkább mint vezéri jelvények kaptak előkelő szerepet. Jelentőségük mind jobban emelkedett, különösen akkor, amikor a török szultánok az erdélyi fejedelmeknek és az oláh vajdáknak buzogányt küldtek fejedelmi méltóságuk elismerése jeléül. A fejedelmi buzogányok rendszerint zárt körte- vagy gömbfejűek, aranyozott ezüsből, pompás művű trébeléssel, majd türkizekkel, rubinokkal, kalcedonnal stb. kirakott ékítményűek (20. kép).

A XVII. század derekán Erdélyben a gerezdes buzogányok egy újabb, helyi formája jelenik meg. Rézből vagy ezüsből készült, fejük hét gerezdes, a gerezdek peremére széles, hullámos szegélyszáv van forrasztva. A gerezdek oldallapjait levélszerű erezéssel vagy áttöréssel díszítették (X. t. 12—13). Valószínűnek tartjuk, hogy ez a buzogányforma a törököktől került hazánkba, helyi jellegzetességét a gerezdek áttörési díszítésében figyelhetjük meg. A XVII. századra az előkelőbb nemesek kezében megjelenő buzogányok anyagukban is elvesztették harci jellegüket. Ezután már nem vasból, hanem aranyozott rézlemezéből, aranyozott ezüsből készültek. Ebben a korban már csaknem valamennyi rangot viselő magyar úr kezében otthonos a buzogány (21. kép). Ebben a korban már nemcsak a buzogány anyagában, hanem méretében és külső alakjában is a legcsapongóbb fantázia uralkodik. Egységes formát alig lehet közöttük felfedezni, lehet mondani, hogy ahány darab ismeretes, annyiféle fajta volt használatban. A

¹⁰ Műlapok, húsz régi magyar csatakép. (Bp. 1934)

20. kép. Fejedelmi buzogányok, XVI—XVII. század. 1. Rákóczi György; 2. Báthori Zsigmond; 3. Báthori István erdélyi fejedelem buzogánya. Budapest, MNM.

21. kép. Kuruckori buzogányok. 1. Vay Adám munkácsi, 2. Kapy Sándor nagykállói kapitány buzogánya. Budapest, MNM.

22. kép. A veszprémi lakatoscéh bemondó táblája, 1725. Veszprém, Bakonyi Múzeum

buzogány ekkor egyrészt előkelőséget, rangot, gazdagságot fejezett ki, másrészt szinte a nemzeti viselet kiegészítő darabjaként szerepelt. Ezzel tág teret nyújtott és sok lehetőséget jelentett a magyar ötvösmestereknek, magas nivójú művészi készségük kifejezésre juttatásához.

A kuruc hadseregben buzogányt csak önálló csapatparancsnokoknak, tábornokoknak, ezredes-kapitányoknak, ezek helytartóinak és a legkisebb taktikai egységek, a századok parancsnokainak volt szabad viselniük. Mint érdekességet jegyezzük meg a következő adalékot. Gróf Esterházy Antal egyik hadi utasításában foglalt parancsa kapitányaihoz úgy szólt, hogy „rohamok alkalmával személyeik szerint ne menjenek lefelől, hanem inkább a jó rendtartásra vigyázzván, a visszafutamodóknak kíméletlenül verjék a hátukhoz az réz bodzogánt!”¹¹ A buzogánnyal adott jel egyszersmind parancs is volt.¹² A XVIII. század dereka táján ez a nagy múltra visszatekintő harci fegyver mint vezéri jelvény eltűnt egyelőre a használatból.

A buzogány késői alkalmazásáról a veszprémi Bakonyi Múzeum gyűjteményében őrzött lakatos céh bemondó táblájáról nyerünk adatot. A tábla

¹¹ *Thaly K.*: HK 2(1889) 156.

¹² *Gömöry G.*: HK 3(1890) 113.

23. kép. Rendőri buzogány,
1848—49. Budapest, MNM.

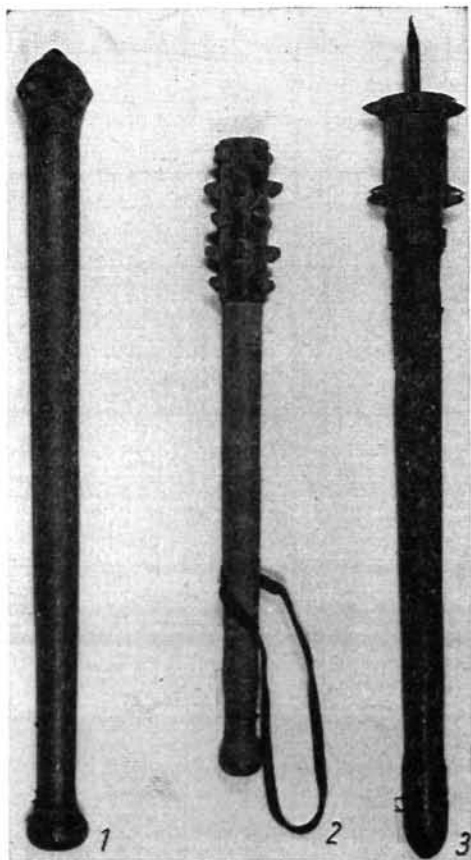
„Az becsületes, nemes, lakatjártó czéh táblája, Anno 1725” egyik oldalán két keresztbe fektetett kulcsot, a másikon pedig két kovás pisztoly között egy buzogányt látunk. A buzogány profilált nyakon ülő, gerezdes, gombfejű, a hadnagyi buzogányok csoportjába sorolható (22. kép). Ebben a korban a buzogány bírói és egyéb polgári előljárói jelvényként is szerepelt.

Az 1848—49-es szabadságharc idején, fegyver még a szolgálatot teljesítő rendőrség számára sem jutott. Ezt a hiányt buzogány alakú jelvényvel pótolták. A rendőrök, hivatalos jellegük kihangsúlyozására, kis méretű, csillagfejű buzogányt kaptak. Külsejükben az ősi középkori bronzbuzogány mintájára készültek, de erősen lekicsinyített kivitelben (23. kép).

Az első világháborúban az olasz harctereken harcoló magyar hadosztályokat különös fegyverekkel látták el: fokossal és buzogánnyal. A hadvezetőség felfigyelt arra a szokásra, hogy a magyar katona nem annyira dőfésre használja szuronyos puskáját, mint inkább ütésre. Ez a körülmény indította a hadvezetőséget arra az elhatározásra, hogy a magyar hadosztályok számára buzogányt adjon. Ez a buzogány vasból öntött csillagfejű alakú volt, vagy pedig tuskés, hengeres fejű (24. kép).

Utolsó felcsendülése volt ez a középkor óta a magyar harcosokat kísérő hatásos lovasfegyvernek, a csillagfejű buzogánynak, majd a török korban a tollas botnak.

Kalmár János

24. kép. Buzogányok az első világháború idejéből. Budapest, Honvéd Hadi Múzeum

DER STREITKOLBEN

Die älteste Schlag- und Quetschwaffe der Menschheit war die einfache, entästete Holzkeule. Der Urmensch und der Mensch des Altertums waren sich der Brauchbarkeit dieser Waffe wohl bewußt und splitterten Keulen aus Stein, später wiederum gossen sie den Keulenkopf aus Bronze. Wir können es als auffallende Erscheinung beobachten, daß die zutage gekommene Kolbenköpfe der Urzeit und des Altertums fast gleichartige, ringförmige Gußstücke sind, die rundum sternförmig angebrachte, pyramidale Dornen aufweisen.

Aufgabe unserer Arbeit ist es, das ungarische Denkmalmaterial vorzuführen. Auf dem Teppich von Bayeux erscheint der Streitkolben als Waffe